

18. BÖLÜM / CHAPTER 18

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI HAKKINDA MÜTEVAZİ TESPİTLER: MEHMED AKİF VE MUSTAFA KEMAL

PARALLEL DETERMINATIONS ABOUT THE PROBLEMS AND THEIR SOLUTIONS FROM THE OTTOMAN EMPIRE TO THE TURKISH REPUBLIC: MEHMET AKİF AND MUSTAFA KEMAL ATATURK

Cezmi ERASLAN*

*Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: cezmi.eraslan@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0003-3475-310X

DOI: 10.26650/B/AA07.2022.011.18

ÖZ

Klasik olarak Osmanlıcı, İslamcı ve Batıcı olarak kategorize edilen Osmanlı İmparatorluğu'nun son nesil aydınlarının devletin ve toplumun zor zamanlarıyla ilgili yaptıkları tespitler birbirlerine oldukça benzerdir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi ile mevcut yönetim yenilgiyi kabul edince asker, sivil, bürokrat aydın kesim öncelik almak fırsatı bulmuştur. Devlet ve millet yönetiminde acilen reform yapmak konusunda birleşen aydınlar, yaklaşık beş yıllık bir mücadeleden sonra ülkeyi düşman işgalinden kurtardılar. Ancak bundan sonra yapılacaklar konusunda çok farklı yaklaşımlar ortaya çıktı. Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında birlikte çalışarak temel hedef olan ülkeyi düşman işgalinden kurtarmayı başaran lider kadro arasında yöntem ve hedefler bakımından yollar ayrılmıştır. Mecliste ikinci grubu oluşturanların bir şekilde hilafet ile yola devam etme arayışlarına karşın birinci müdafaa-i hukuk grubu Cumhuriyet ilan ederek köklü değişikliklere girişmiştir.

Bu çalışmada amacımız, son dönemde karşıt gruplar tarafından sıklıkla sahiplenilen ve savunulan milli mücadelenin iki sembolik isminin problemlere bakış açılarının benzerlikleri üzerinde durmak ve çözüm olarak ifade ettikleri düşüncelerindeki benzerliklere işaret etmektir. Söz konusu lider şahsiyetler; İslam'ın büyük şairi Mehmed Âkif ve laik cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Akif, Mustafa Kemal, İslam Anlayışı, Çalışkanlık, Gelenek

ABSTRACT

The determinations made by the last generation of the Ottoman Empire, which were classically categorized as Ottomanist, Islamist and Westernizers, about the state and society showed a great similarity. When the government at that time accepted defeat by signing the Armistice of Mudros at the end of the First World War, the military, civilian and bureaucratic intelligentsia had the opportunity to take the initiative. The intellectuals, united in the idea that urgent reforms should be made in the management of the state and the people, saved the country from enemy occupation after five years of struggle. But after this success, very different ideas arose. The leading people who worked together under the roof of the Grand National Assembly of Turkey and saved the country from enemy occupation differed from each other in terms of methods and goals.

The first group, the "defence of rights", proclaimed the Republic and began radical changes, despite the fact that the other group was looking for the possibility of maintaining the caliphate.

Our aim in this study is to reveal these similarities by focusing on the works, statements and perspectives of two symbolic names that have been frequently adopted by opposition groups in recent times: the great poet of Islam, Mehmed Akif, and the founder of the secular republic, Mustafa Kemal Atatürk.

Keywords: Mehmed Akif, Mustafa Kemal, Understanding of Islam, Diligence, Tradition

Extended Abstract

After the crisis period following the classical period, the Ottoman Empire tried to survive by gradually implementing reforms in all areas of state life. However, the Ottoman politicians, who linked their existence to the international balance, implemented new administrative, political, military, and economic arrangements in the nineteenth century, a period which is known as the longest hundred years.

Despite all the reform efforts, the Ottoman Empire, which was gradually dismantled, gave way to the Republic of Turkey with the Armistice of Mudros, which it had to sign after its defeat in the First World War, and subsequent developments.

The people of the Ottoman Empire, who were born and raised in the last quarter of this longest century, also made every effort to ensure the survival of the state. This generation not only saved the country from the enemy's invasion, but also established a new state with a different management system by winning victory in the National Struggle with the cooperation of the civil and military sectors.

This generation, classified at the end of the twentieth century and today as Ottomans, Islamists, and Westernizers, essentially had the same opinion about the State and the state of the nation at that time. Although the priority of this generation was to liberate the country from the occupation, after achieving this goal, they had different expectations and perspectives about the reforms of the new era.

It was seen that the cooperation achieved at the first stage turned into separation during the reconstruction period. The biggest reason for this separation was the character of the newly built state. Despite the desire of the conservatives to maintain the classical monarchy, there were radicals who believed in the need for fundamental changes and who had already taken action. After it was understood that the new political and administrative structure led by Mustafa Kemal would result in the proclamation of the republic, the main topic of discussion was the character of the newly built state. Noticing all these developments, the conservatives began to point out in their journals that the dominant character of the new state should be Islamic in order to influence Mustafa Kemal and his entourage. The strongest voice of this debate was *Sebilürreşad*, edited by Mehmed Akif.

This study has tried to examine the similar solution proposals brought by two symbolic personalities defended by two completely opposite sections of society to the problems of the country: the great poet Mehmet Akif and the founder of secular Turkey Mustafa Kemal Atatürk. Of course, within the limited framework of one chapter, it has not been possible to talk about all aspects of two great personalities.

In this way, we will point out the definitions and suggestions of two great personalities regarding the main problems of Turkey based on the principle of “the path of reason is one”.

1. The Necessity of Showing National Will

Mehmed Akif, in his poem titled “*Foreheads Should Be Sweaty*” published in *Sebilürreşad* dated October 3, 1918, says the following:

As the world turned, you just watched
 You’re a punk in your own country today.
 You have the right to life, of course, but show that this is your right,
 Deaf domes hear only one thing, the struggle for rights.
 Who cares and listens to the one who sits and cries.

These lines describe the situation of the Ottoman rulers and citizens very clearly. And it is parallel to Mustafa Kemal’s definition in the Amasya Circular: “the integrity of the country and the independence of the nation are at stake. The central government is unable to fulfill its mission because it is occupied with the allied powers. This situation shows that the will of our nation is dead. The independence of the nation will be saved by its decision again. In order to determine the position of the nation and to make its rightful voice heard, it is necessary to create a national assembly that is not under any foreign control and influence.”

2. The Necessity of Working Hard

Mehmed Akif also says in the same poem;
Once you say, "I am a person" who will believe it? and why?
As long as your rights are protected, you are a human being.
This freedom, this right wants to work from us regularly
it's not enough just for some people to work,
All foreheads should be sweaty"

Mustafa Kemal Pasha's proposal to solve the problems of the Turkish nation in Kırşehir on December 27 on his way to Ankara was about everyone thinking and reflecting on the problems of the country and the nation one by one. He only knew that some people's effort would be unproductive and stated that everyone should take responsibility for thinking and working for the country and the nation. According to him, not much was needed to achieve this. "It may be said that we need nothing but diligence. Because wealth and its natural consequence, prosperity, are the right of only the hardworking."

Mehmet Akif says when describing the mood of people at that time:

"They say, 'what have you seen, have you travelled a lot in the east?
I see miserable cities, houses, societies without leaders.
Destroyed bridges, canals, deserted roads,
Wrinkled faces, foreheads that don't sweat, arms that don't work"

When Mustafa Kemal set out in 1919, he told the people: "The people were ready to accept their fate, unaware of the leader, uninformed and uncertain. Here, too, I must record and explain a very important point. The nation and the army were unaware of the betrayal of the Sultan-Caliph and were loyal to this office with religious and traditional ties rooted for centuries."

3. Perspectives on the Religion

Mehmet Akif underlined that Muslims misunderstood Islam, the source of the basic legitimacy of society, in his poem '*Resignation After Effort*' published in *Sebilürreşad* on October 13, 1918. Stating that the society considers the tradition transformed over the centuries as a religion, he stressed the need to change the current belief. Stating that society considers tradition as a religion, he stressed the need to change this existing belief.

"Trust in God? We've been doing this for centuries.,
That's why we brought out this frustration.

Is it not enough to respect the childhood legend?
Have people not yet reached the age of maturity?"

Mustafa Kemal's view of religion is similar to Mehmet Akif's view of traditions and superstitions: "Religion is a fact and necessary. We have a religion with very solid foundations, but the outer coating has begun to rot, and support is needed. this structure has been neglected. many superstitions and interpretations have damaged the main structure of religion. The structure of religion today is in an irreparable state."

4. Need for Radical Change

Mehmet Akif says:

"If you wish for a light to rise on the horizons,
You have to burn the past
It will be stupid to revive old thoughts,
Those who love progress are running, look at the world."

Like Mehmet Akif, Mustafa Kemal warned the nation about the same issues. "There are a lot of countries, but civilization is one. A nation that wants to progress must join this single civilization. Being stubborn in defending our position does not save us from being a sheep to be sacrificed. It is in vain to resist the exuberant flood of civilization." Mustafa Kemal emphasized that "Civilization is heedless and very cruel to the rebels" and that it is pointless to continue with the old mentality and system.

5. Determination not to Give up Hope from the Nation

Mehmet Akif, who believes that intellectuals should take the initiative first, has not given up hope of the nation. When Eşref Edip visited him at the Ankara Taceddin Mansion during the days of the national struggle, he describes Akif's answer to Yusuf Akçura's question as follows: "I have never been hopeless. There is no doubt that we will be saved after believing. When we compare our day a year ago with now, we see how effective determination is. I believe that all the flaws belong to us. When we invite people to the right path, they will immediately accept it and make sacrifices." Yusuf Akçura, one of the most important representatives of the 'towards the people' (halka doğru) movement, asked "How can we cure people's illiteracy?" and Akif answered the question; "It's quite easy. It is enough that we deign to hold his arm. Please, Mr. Yusuf, can you tell us something that we did for the sake of the people and that they refused?"

Mehmet Akif and Mustafa Kemal's approach to trusting the nation was quite parallel. Before the opening of the grand national assembly, Yunus Nadi told Mustafa Kemal that he

was disappointed with the situation in Ankara. To him the scene of the city was empty and a desert. Mustafa Kemal, on the other hand, accepted the hopeless situation in his answer, but insisted that they were extracting a new life from the desert.

6. Giving Priority to Positive Sciences

Mehmet Akif underlined the inadequacy of religious knowledge while explaining that the nation will be saved with positive sciences in Asım, the sixth treatise of his well-known book *Safahat*:

“Do you have a madrasa? I think it’s already gone.
Now can you show me the Ibn Rushd?
Why is there no Ibn Sina, where is Gazzali?”

Mustafa Kemal, who considers the guidance of science as the basis of life, said that he would use force for this if necessary: “We cannot claim that we live in isolation by closing our eyes. By taking our country into a circle, we cannot live without our relationship with the World. On the contrary, we will live in the field of civilization as a developed and civilized nation. This life is possible with science. We will take science from where it is and place it in the minds of every citizen. There are no boundary lines or conditions for science.”

In a meeting with teachers in Samsun, he felt the need to emphasize the guidance and indispensability of science with the following words: “Ladies and gentlemen, science is the only true guide for everything in the world, for civilization, for life, for success. To seek any other guidance than science is unconsciousness, ignorance and heresy. However, it is essential to understand and closely follow the developments in science day by day.”

As a result, it is clear that the great personalities who seem opposite to each other today often describe the same problems and show the same solutions for the way out of chaos. It seems that these people are extremely sincere about the survival of the state and the protection of the homeland that has disappeared from their hands. There was no difference between the ideas of these people about ways to stop social decadence, because the reasonable solution was the same for everyone. However, there were some differences in the methods of problem solving. Considering personal and social psychology, these differences are quite normal.

Giriş

Osmanlı Devleti, klasik dönemini takip eden buhran asrından itibaren aşamalı olarak her alanda çeşitli reformlar yaparak varlığını devam ettirmeye çalışmıştı. En uzun asır olan on dokuzuncu yüzyılda mevcudiyetini uluslararası denge hesaplarına bağlamakla birlikte idarî, siyasi, askerî ve mâlî yeni düzenlemeler de yapan Devlet, tüm bu çabalarına mukabil adım adım yıkılmaya doğru gitmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nı kaybederek imzalamak zorunda kaldığı Mondros Mütarekesi'nden sonraki süreçte yerini Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakmıştı. İşte bu asrın son çeyreğinde doğan ve yetişen neslin mensupları, bütün mesailerini devletin yaşamasını temine hasretmişlerdi. Sivil ve asker işbirliği ile verilen İstiklal mücadelesinde yan yana çalışarak ülkeyi işgalden kurtarmış, idari sistemi farklı yeni bir devleti de kurmuşlardı.

Tarihimize barışmak ihtiyacının hissedildiği yirminci asrın sonunda ve günümüzde klasik anlamda Osmanlıcı, İslamcı, Batıcı şeklinde kategorize edilegelen bu neslin, devletin ve milletin içine düştüğü duruma yönelik tespitleri büyük oranda benzeşmektedir. İlk hedefleri memleketi düşman istilasından kurtarmak olan bu kuşağın, amaca ulaştıktan sonra atılacak adımlar hakkındaki görüşleri ise muhtelifdir. Birinci aşamada vatani düşman işgalinden kurtarıncan sağlanan güç birliğinin, yeniden teşkilatlanma aşamasında ayrılığa dönüştüğü görülmektedir. Bu ayrımın en belirgin olduğu nokta ise yeni kurulmakta olan devletin vasfıdır. Eski yapının devamını sağlamak gerektiğine inanan muhafazakârların yanında köklü bir değişim yapmak gerektiğini düşünen ve eyleme geçenler de vardır. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde şekillenmeye başlayan yeni siyasi ve idari yapılanmanın Cumhuriyet olacağı anlaşıldıktan sonra hangi vasıfla öne çıkacağı tartışma konusu olmuştur. Öyle ki muhafazakâr olarak eski dönemin meşruiyet kaynaklarını yeniden hâkim kılmak gerektiğini savunanlar bile Cumhuriyet'e gidildiğini görmekteydiler. Bu kişiler sürecin öncülerini etkilemek amacıyla yayın organlarında Cumhuriyetin İslâmî vasfının belirgin olması gerektiğine işaret etmekteydiler.

Bu yazıda biz günümüzde birbirine çok zıt anlayışlara ve bakış açılarına sahip kesimler tarafından savunulan iki sembol şahsiyetin tespitleri üzerinde durmaya ve çözüm yolu önerilerinin benzerliklerine işaret etmeye çalışacağız. “Büyük İslam Şairi” Mehmed Âkif ve laik Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk. Elbette bir yazı çerçevesinde söz konusu iki büyük şahsiyetin bütün yönlerinden bahsetmek mümkün değildir. Ancak aklın yolu birdir ilkesinden hareketle temel sorunların tespiti ve halline yönelik çözümler için önerilerine işaret edeceğiz.

Bu çalışmadaki başlıca kaynaklarımız Mehmed Âkif için Sebilürreşad ve Safahat, Mustafa Kemal Paşa için Nutuk ile Söylev ve Demeçleri olacaktır.

1. Dünyada ve Ülkede Durum Tespiti

Mehmed Âkif Bey'in 3 Ekim 1918 tarihli Sebilürreşad'da yayınlanan "Alınlar Terlemeli" başlıklı şiirindeki:

"Cihan altüst olurken, seyre baktın öyle durdun da,
Bugün bir serseri, bir derbedersin kendi yurdunda;
Hayat elbette hakkın, lâkin ettir haykırıp ihkak,
Sağırdır kubbeler, bir ses duyar; da'vay-ı istihkak.
Bu milyarlarca da'vadan ki inler dağlar, enginler",
Oturmuş ağlayan âvâre bir mazlumu kim dinler?"¹

dizeleri, Osmanlı Devleti'ni yönetenlerin ve tâbi olanların halini çok net ifade etmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya Tamimi'nde ortaya koyduğu tespitle paraleldir. "Vatanın tamamıyeti ve milletin istiklali tehlikededir. Hükümet-i merkeziye İtilaf Devletleri'nin tesir ve murakabesi altında bulunduğundan deruhte ettiği mesuliyetin icabâtını îfâ edememektedir. Bu hal milletimizi mâdum tanıttırıyor. Milletın istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Milletın hal ve vaziyetini derpiş etmek ve sadâ-yı hukukunu cihana işittirmek için her türlü tesir ve murakabeden azade bir heyet-i milliyenin vücûdu elzemdir. Bunun için..."². Mevcut hükümet milleti ölmüş göstermektedir. Buna mukabil muhataplar ise dünyaya hâkim olmaktadır:

"Emeklerken, sâbi tavrıyla topraklarda sen hâlâ,
Beşer doğrulmuş, etmiş bir de baktın cevvi istila!
Yanar dağlar uçurmuş, gezdirir beyninde dünyanın;
Cehennemler batırmış, yüzdürür kalbinde deryanın
Eşer a'makı, izler keşfeder edvâr-ı hilkatten;
Deşer, afakı, bir şeyler sezer esrar-ı Kudretten;
Zemin mahkûmu olmuştur, zaman mahkûmu olmakta,
O, heyhat, istiyor hâkim kesilmek bu'd-ı mutlakta..."

2. Çok Çalışmak İhtiyacı

Emperyalist devletlerin dünya üzerindeki hâkimiyetlerini gerçekleştirirken büyük bir ahenk içinde çalıştıklarına dikkat çeken Âkif, insanımızın az çalıştığına, zamanın ihtiyaçlarına

1 Eşref Edib, *Mehmed Âkif, Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, c. I, Sebilürreşad Matbaası, İstanbul 1962, s. 120.

2 Atatürk, *Nutuk*, I, Devlet Kitapları, İstanbul 1973, s. 30-31; Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul 1953, s. 73-74; *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, yay. haz. Sami Önal, Literatür Yayınları, İstanbul 2002, s. 40.

cevap verecek üretimi gerçekleştirmediklerine dair seslenmeye devam etmektedir.

“Gebermek istiyorsan, başka! Lakin korkarım yandın;
Ya sen mahkûm iken, sağlık, ölüm hakkın mıdır sandın?
Zimâmın hangi ellerdeyse, artık onlarınsın sen;
Behimi bir tahammül, varlığından hisse istersen!
Ezilmek, inlemek, yanmak, sürünmek var ki, âdettir;
Ölüm dünyada mahkûmine en son bir saadettir.
Desen bir kerre “insanım!” Kanan kim? Hem niçin kansın?
Hayır, hürriyetin, hakkın masun oldukça insansın.
Bu hürriyet bu hak bizden bugün aheng-i sây ister:
Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşansın ter”³.

Mustafa Kemal Paşa'nın 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelişi sırasında Kırşehir'de, Ankara ileri gelenlerine gösterdiği çözüm şekli tek tek her ferd-i milletin millet ve memleket meseleleri ile hemhâl olmasıdır, mütefekkir olmasıdır. Tek bir kişinin veya birkaç kişinin çalışmasının yetmeyeceğini ve her ferdin ameli ve fikri sorumluluk alması gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. 1930'da da herkesin her şeyi kendisinden beklediğinden şikâyet edecektir. Bu tavsiye sadece sokaktaki adamlarla sınırlı değildir; Topyekûn çalışma mecburiyeti Mustafa Kemal Paşa'nın da Büyük Millet Meclisi kürsüsünden ülkenin durumunu tarif ederken altını çizdiği bir husustur.

16 Ocak 1923 tarihinde İstanbul gazeteleri temsilcilerine verdiği beyanatta “milleti ve memleketin medeniyet-i hâzırının ve icabât-ı insaniyenin zaruri kıldığı mertebe-i tekemmüle getirmek için bütün mevcudiyetleriyle her türlü şubât-ı mesaide en doğru yolları aramak, bulmak ve bunun en doğru olduğunu millete anlatmakla beraber üzerinde seri ve geniş hatvelerle yürümeyi ve bütün milleti yürütmeyi temin etmek” olarak tespit etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya göre bunu gerçekleştirmek için çok şeye ihtiyaç yoktu: “Denebilir ki hiçbir şeye muhtaç değiliz. Yalnız bir tek şeye çok ihtiyacımız vardır. Çalışkan olmak. Zira servet ve onun netice-i tabiiyesi olan refah ve saadet yalnız ve ancak çalışkanların hakkıdır”⁴. Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi'nde mevcut siyasi durumu tarif ederken “halk hükümeti” terimini kullanmıştır. Paşa, halkçılık kavramını konumlandırırken de “meslek-i içtimai itibarıyla düşündüğümüz zaman biz, hayatını, istiklalini kurtarmak için çalışan erbab-ı sa'yiz, zavallı bir halkız. Mahiyetimizi bilelim. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve

3 Edib, a.g.e., s. 121.

4 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (ASD)*, II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s. 63; Cezmi Eraslan, *Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2003, s. 155-156.

çalışmaya mecbur olan bir halkız. Binaenaleyh her birimizin hakkı vardır. Salahiyeti vardır. Fakat çalışmak sayesinde o hakkı iktisap ederiz. O halde halkçılık nizam-ı içtiamisini sayine, hukukuna istinad ettirmek isteyen bir meslek-i içtimaidir”⁵ nitelemesini yapmıştır.

Mehmed Âkif, çıkış yolu olarak zamanın cemiyet devri olduğuna dikkat çekerek bireysel yaşanamayacağını, İslam'ın sağladığı (Müslümanların birliğine) vahdete saldırmamak gerektiğini şöyle ifade ediyor:

“Uzaklaşsan da imandan, cemaatten uzaklaşma,
İşit bir hükm-i kat’i var ki istinafa yok meydan:
“Cemaatten uzaklaşmak uzaklaşmaktır Allahtan.”
“Nedir iman kadar yükselterek bir alçak ilhadı,
Perişan eylemek zaten perişan olmuş âhâdı,
Nasıl yekpare milletler var etrafında bir seyret!
Nasıl tevhid-i ahenk eyliyorlar, ibret al, ibret!”

3. Halka Bakış

Mehmed Âkif Bey, Şark’ı tarif ederken adeta Ziya Paşa’nın tespitini tekrar etmektedir.

“Musallat, hiç göz açtırmaz da Garbın kanlı kâbusu,
Asırlar var ki, İslâm’ın muattal beyni bâzusu,
“Ne gördün, şarkı çok gezdin?” diyorlar, Gördüğüm yer yer,
Harab iller, serilmiş hânmanlar, başsız ümmetler,
Yıkılmış köprüler, çökmüş kanallar, yolcusuz yollar
Buruşmuş çehreler, tersiz alımlar, işlemez kollar...”

Sebilürreşad’ın bir sonraki sayısında aynı mealde “Umar mıydın?” şiirinde savaşın kaybedilmesinden sonraki süreci benzer ifadelerle tasvir etmektedir.

“Ömürlerdir bir alçak zulme miskin inkıyadından
Silinmiş emr-i bil-ma’rûfun artık ismi yâdından
Hayâ sıyrılmış inmiş, öyle yüzüzlük ki her yerde...
Ne çirkin yüzler örtermiş meğer incecik bir perde!
Vefa yok, ahde hürmet hiç, emanet lafz-ı bî medlûl;
Yalan râyic, hıyanet mültezem her yerde, hak meçhul.
Yürekler merhametsiz, duygular süfli, emeller hâr;
Nazarlardan taşan ma’nâ ibâdullahı istihkâr.

Beyinler ürperir Yârab ne korkunç inkılâb olmuş
 Ne din kalmış, ne imân, din harab, iman türab olmuş!
 Mefahir kaynasın gitsin de vicdanlar kesilsin lâl...
 Bu izmihlal-i ahlâkî yürürken, durmaz istiklâl”

Gelinen noktada ortaya çıkan sonucu normal gördüğünü belirten Mehmed Âkif, çareyi yine çalışmakta görmekteydi.

“Sen ey biçare dindaş, sanki bizden hayr ümid ettin;
 Nihayet ye’se düştün, ağladın, ağlattın, inlettin,
 Samimi yaşlarından coştı ruhum, herc ü merc oldu;
 Fakat matem halâs etmez cehennemler saran yurdu.
 Cemaat intibah ister, uyanmaz gizli yaşlarla!
 Çalışmak... Başka yol yok, hem nasıl? Canlarla, başlarla!
 Alınlar terlesin, derhal iner mev’ud olan rahmet,
 Nasıl hâsir kalır “Tevfikî hak ettim diyen millet?
 İlâhî, Bir müeyyed, bir kerîm el yok mu, tutsun da,
 Çıkarsın şarkı zulmetten, götürsün fecr-i maksuda?”⁶

mısraları nasıl bir kurtuluş ümit ettiğini de göstermektedir.

Mehmed Âkif, Sebilürreşad’ın 13 Kasım 1918 tarihli nüshasına yazdığı “Azimden Sonra Tevekkül” şiirinde toplumun temel meşruiyet kaynağı olan İslâm’ın da yanlış anlaşıldığının altını çizmekteydi. Toplumun gelenek haline gelmiş itikatlarını din gibi telakki ettiklerini belirterek bu anlayışın değişmesi gerektiğini de vurgulamaktaydı:

“Allaha dayanmak mı? Asırlarca dayandık!
 Düştükse bu hüsrana, onun nârına yandık!
 Yetmez mi çocukluktaki efsaneye hürmet?
 Hâlâ mı reşid olmadı, hâlâ mı bu ümmet?
 Dersen ki ufuklarda bir aydınlık uyansın;
 Maziye ateş vermeli, baştanbaşa yansın!
 Şaşkınlık olur köhne telakkileri ihyâ;
 Şeyday-i terakki koşuyor, baksana dünya
 Elverdi masal dinlediğim bunca zamandır;
 Ben kanmıyorum, git de sen abdalları kandır!”
 -Allaha değil, taptığım evhama dayandın;

Yandınsa eğer, hakk-ı sarihindi ki yandın.
Meflûc ederek azmini bir felç-i iradi,
Yattın, kötürümler gibi, yattın mütemadi!
Mademki didinmez, edemez uğraşamazsın;
İksir-i bekâ içsen, emin ol yaşamazsın
Mevcut ise bir hakk-ı hayat ortada şayet
Mutlak değil elbette, vazifeyle mukayyed,
Takyid-i ilahi ki bilâ-kayd ona münkad,
Kalbinde cihanlar daraban eyleyen eb'âd
Lâkayd olamazdın biraz insafın olaydı
Duydukça bütün sine-i hilkatten o kaydı
Allaha dayandım diye sen çıkma yataktan...
Ma'nayı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan!⁷...

Mustafa Kemal Paşa da Nutuk'ta, yola çıktığı 1919 yılı itibarıyla milleti ve orduyu benzer şekilde tarif etmektedir. “farkında olmadığı halde başsız kalmış olan millet, zulmet ve müphemiyet içinde tecelliyâta muntazır. Burada pek mühim olan bir noktayı da kayıt ve izah etmeliyim. Millet ve ordu, padişah ve halifenin hıyanetinden haberdar olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı asırların kökleştirdiği dinî ve ananevi rabitalarla muti ve sadık. Millet ve ordu, çare-i halâs düşünürken bu mevrûs îtiyâdın sevkiyle kendinden evvel makam-ı mualla-yı hilafet ve saltanatın halâs ve masuniyetini düşünüyor. Halife ve padişahsız halâsın mânasını anlamak istidâdında değil, Bu akideye muhalif rey ve içtihat izhar edeceklerin vaz haline! Derhal dinsiz, vatansız, hain, merdut olur...”⁸.

Mustafa Kemal Paşa'nın din hakkındaki görüşü de Mehmed Âkif Bey'in görenek ve hurafelere dair olan yaklaşımına benzemektedir. “Din vardır ve lazımdır. Temeli çok sağlam bir dinimiz var. Malzemesi iyi, fakat bina, uzun asırlardır ihmale uğramış, Harçlar döküldükçe yeni harç yapıp binayı takviye lüzumu hissedilmemiş. Aksine olarak birçok yabancı unsur, tefsirler, hurafeler binayı daha fazla hırpalamış, Bugün bu binaya dokunulamaz, tamir de edilemez. Ancak zamanla çatlaklar derinleşecek ve sağlam temeller üstünde yeni bir bina kurmak lüzumu hâsıl olacaktır” demektedir⁹. Dini bir vicdan meselesi olarak gören Atatürk, düşünce ve tefekküre karşı olmadıklarını belirterek sadece din işlerini millet ve devlet işlerine karıştırmamaya çalıştıklarının altını çizmek ihtiyacı hissetmiştir.

7 Edib, *a.g.e.*, s. 137-138.

8 Atatürk, *a.g.e.*, s. 11.

9 Ethem Ruhi Fırlalı, *Atatürk'ün Din ve Laiklik Anlayışı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008, s. 61.

4. Köklü Değişim İhtiyacı

Mehmed Âkif Bey'in:

“Dersen ki ufuklarda bir aydınlık uyanısın;
Maziye ateş vermeli, baştanbaşa yansın!
Şaşkınlık olur köhne telakkileri ihyâ;
Şeyday-i terakki koşuyor, baksana dünya!
Elverdi masal dinlediğim bunca zamandır;
Ben kanmıyorum, git de sen abdalları kandır!”¹⁰.

Mısraları gerek zihniyet gerekse siyasi şeklin geleceği için bakış açısını yansıtmaktadır diyebiliriz. Gelecek için bir ümit olacak ise geçmişe bakmamalı, eski düşünce tarzlarını ve anlayışları ihya etmemelidir. Zira muhataplar, dünya ilerlemeye âşık bir şekilde koşmaktadır. Âkif, Safahat'ın üçüncü kitabı Hakkın Sesleri'nde; Hiç, bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? diye sorarken, Müslüman toplumun cehaletini ve bunun onu artık esaret, yokluk ve ölüme götürdüğünü ihtar etmiştir.

“Coşkun, koca bir sel gibi dâim beşeriyet, / Müstakbele koşmakta verip seyrine şiddet,
Dağlar, uçurumlar ona yol vermemek ister / Lakin o ne yüksek, ne de alçak demez örter!
Akvâm o büyük nehre katılmış birer ırmak../ Elbet katılır...Hangisi ister geri kalmak!
Ey katre-i âvâre, bu çuşun bu huruşun, / Ahengine uymazsan emin ol boğulursun!”¹¹.

Mehmed Âkif Bey gibi Mustafa Kemal Paşa da aynı uyarıyı yapmaktaydı: “Memleketler muhtelifdir, fakat medeniyet birdir ve bir milletin terakkisi için de bu yegâne medeniyete iştirak etmesi lazımdır... Bu halin muhafazasında taannüt ve taassup hepimizi her an kurbanlık koyun olmak istidadından kurtaramaz. Medeniyetin coşkun seli karşısında mukavemet beyhudedir. Ve o, gafil ve itaatsizler hakkında çok bî-amandır” sözleriyle artık eski şekil ve zihniyette devam edilemeyeceğini vurgulamaktaydı¹².

10 Edib, *a.g.e.*, s. 137.

11 Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat -Edisyon Kritik*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 179-180.

12 İnebolu'da 28 Ağustos 1925 tarihli konuşması için bkz. *ASD II*, s. 221-222; Eraslan, *a.g.e.*, s. 268.

5. Milletten Ümidi Kesme İsrarı

Mevcut durumda öncelik almanın yine aydınlara düştüğü düşüncesiyle Mehmed Âkif, halktan ümidini kesmemekteydi: Ankara'da Meclis günlerinde kaldığı Taceddin Dergâhı'nda ziyaretine gelen Yusuf Akçura'nın "ümidiniz nasıldır?" sorusuna karşılık olarak verdiği cevabı Eşref Edip şöyle aktarmaktadır. "Ben, hiçbir zaman nevmid değilim. İman olduktan sonra muvaffak olacağımıza şüphe yoktur. Bir sene evvelki halimizle bu günü mukayese edersek azmin neler yapabileceğini görürüz. Ben bütün kusuru bizde, milletin rehberlerinde görüyorum. Biz ne vakit aramızda vahdet gösterir, milleti hak yoluna davet edersek o, derhal mütabeatte kusur etmez, her fedakârlığı ifâya şitâb eder. Gördüğünüz muvaffakiyetler hep bu vahdet âsarıdır. Eğer ifrat ve tefrite düşmekten, eski çılgınlıklara, ihtiraslara kapılmaktan nefsimizi siyânete kâdir olabilirsek hiç şüphe etmem ki, milletimizin istiklalini temine Cenab-ı Hak bizi muvaffak edecektir"¹³. Halka doğru hareketinin önemli isimlerinden olan Yusuf Akçura'nın: "iyi amma halkın bu cehline nasıl çare bulacağız?" sorusuna,

"O pek kolaydır. Elverir ki, biz onun kolundan tutmak tenezzülünde bulunalım. Yusuf Bey rica ederim söyle, milletin hayrı için biz ne yaptık ta o, 'istemem' dedi?"¹⁴

Mehmed Âkif Bey'in bu yaklaşımı ile Mustafa Kemal Paşa'nın ittihatçı aydınların genelde çöl olarak niteledikleri ve kendisi için yapılan çalışmalara karşılık vermediği için tepki gösterdiği halka dayanmak hususunda Büyük Millet Meclisi kurulmadan önce Yunus Nadi Bey'e söyledikleri arasında büyük bir paralellik mevcuttur¹⁵. Ankara'daki vaziyetin kendisinde yarattığı hayal kırıklığını; "Paşa'ya saklamadım ki, kendi huzuru âzami emniyet ve itminânı mucip idi. Fakat üst tarafı da insana bir boşluk, bir çöl hissi vermekte o kadar kuvvetli idi" sözleriyle ifade ederken O, "öyle görünür Nadi Bey dedi. Öyle görünür. Zaten bu büyük işin zevki de işte buradadır. Bu çölden bir hayat çıkarmak, bu inhilalden bir teşekkül yaratmak lazımdır. Maamafih! Sen ortadaki boşluğa bakma. Boş görünen o saha doludur, çöl sanılan bu âlemde saklı ve kuvvetli hayat vardır. O millettir; O Türk milletidir. Eksik olan şey teşkilattır, işte şimdi onun üzerindeyiz..."¹⁶. Mustafa Kemal Paşa'nın önce Meclis yapmak ve çözümü Meclis'ten beklemek gerektiği kanaatine katılmadığını, bundan dolayı ıstırap çektiğini belirten Yunus Nadi'ye karşılık olarak: "Bir devreye yetiştik ki onda her iş meşru olmalıdır. Millet işlerinde meşruiyet ancak milli kararlara istinat etmekle, milletin temayülât-ı

13 Edib, *a.g.e.*, s. 177.

14 Edib, *a.g.e.*, s. 178.

15 Söz konusu tartışmalar için bkz. Cezmi Eraslan, "Türk Demokrasi Tarihinde Halkın Rüşt'ü Tartışması Üzerine Notlar", *Milli Mecmua*, sayı 13, İstanbul Mart-Nisan 2020, s. 34-40.

16 Yunus Nadi, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1978, s. 262.

umumiyesine tercüman olmakla elde edilir. Milletimiz çok büyüktür. Hiç korkmayalım. O esaret ve zilleti kabul etmez. Fakat onu bir araya toplamak ve kendisine: “Ey millet! Sen esaret ve zilleti kabul eder misin? Diye sormak lazımdır. Ben milleti vereceği cevabı biliyorum. Ben milletin büyüklüğünü biliyor ve bu sual karşısında onun o suali soran çocuklarını hız-ı cân edecek gibi (canı gibi) seveceğini ve alınlarından öpeceğini biliyorum...”¹⁷.

O daha yola çıkarken Havza’da çiftçi vatandaşın tarlada çalışmak yerine mücadele etmelerini söylediği zaman aldığı “düşman aha bu tarlanın sınırına gelene kadar benden bir şey bekleme!” tepkisine mukabil, onlar için çalışan, inanacakları bir lider ortaya çıktığında ilk önce köylülerin silaha sarılacağını ifade etmekteydi. Nitekim 1923 Mart’ında Konya Türk Ocağı’nda gençler ile yaptığı analizlerde de Mustafa Kemal Paşa aynı duruma dikkat çekmektedir. “Arkadaşlar, bizim halkımız çok temiz kalpli, çok asil ruhlu, terakkiye çok kabiliyetli bir halktır. Bu halk eğer bir defa muhataplarının samimiyetle kendilerine hâdim olduklarına kani olursa her türlü hareketi derhal kabule amadedir. Bunun için gençlerin her şeyden evvel millete emniyet bahşetmesi lazımdır” demekteydi¹⁸.

6. Dilde Sadeleşme

Türkiye Cumhuriyeti’nde 1934-1936 arasında yaşanan dildeki Arapça, Farsça kökenli kelimeleri atma ve yerlerine Öz Türkçe karşılıklar bulma çalışmalarından “Şimdi Türk Edebiyatından Arabi, Farsî kelimeleri kaldırıyorlar. Bu hususta siz ne dersiniz” şeklinde bahsedildiğinde Mehmed Âkif Bey: “Biz bunu zaten yapıyorduk. Ancak bu birden olmaz. Yavaş yavaş olmak lazım. Benim Safahatlarım sırasıyla tetkik olunursa görülür. Meselâ Asım, diğerlerine nispetle daha çok sâde ve Türkçedir” diyecektir¹⁹. 1934 yılında Türkçedeki yabancı kelimelerin, (Arapça ve Farsça ağırlıklı) atılması ve öz Türkçe kelimelerin kullanılması sürecini başlatan, komisyonlar kuran Mustafa Kemal Atatürk, diğer uygulamalarda olduğu gibi bu işin de kısa sürede hallolabileceğini düşünmüştü. Dilde sadeleşmenin hızlı olmasının getirdiği tıkanmayı gören Atatürk, yapılan yanlışı kabul ettiği gibi bizzat kendi çabasıyla bu yoldan dönmeye çalışmıştır. “Bir akşam Atatürk, sofrâ bittikten sonra benim yanı başındaki iskemleye oturmamı emretti. – Dili bir çıkmaza saptamışızdır. Dedi. Sonra, – Bırakırlar mı dili bu çıkmazda? Hayır, ama ben de işi başkalarına bırakamam. Çıkmazdan biz kurtaracağız” dedi. Nitekim Türkçe’den kelime atılmaması adına bulunan güneş dil teorisi de buna işaret etmekteydi²⁰.

17 Yunus Nadi, *a.g.e.*, s. 262.

18 “Konya Gençleriyle Konuşma”, *ASD II*, s. 145-146.

19 Edib, *a.g.e.*, s. 259.

20 Falih Rıfki, *Çankaya -Atatürk’ün Doğumundan Ölümüne Kadar Bütün Hayat Hikâyesi*, Doğan Kardeş Basımevi, İstanbul 1969, s. 476-477.

7. Müspet İlimin Önceliği

Mehmed Âkif, Safahat'ın altıncı kitabı olan Asım'da gerek dini, gerek ilmi alandaki yetersizliğin altını çizerek müspet ilim ile kurtuluşa erilebileceğini anlatmaktadır.

“Medresen var mı senin? Bence o çoktan yürüdü.
Hadi göster bakayım şimdi de İbnü'r-Rüşd'ü?
İbn-i Sina niye yok? Nerde Gazâli görelim?
Hani Seyyid gibi, Râzi gibi üç beş âlim?
En büyük fâzılınız: bunların âsârından
Belki on şerhe bakıp, bir kuru mana çıkararak,
Yedi yüz yıllık eserlerle bu dinin hâlâ
İhtiyacâtını kabil –mi telafi? Aslâ
Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı,
Asrın idrakine söyletmeliyiz, İslâm'ı
Kuru dava ile olmaz bu, fakat ilim ister
Ben o kudrette adam görmüyorum, sen göster?
Koca ilmiyeyi aktar da bul üç tane fakih,
Zevk-ı fikhîsi bütün, fikri açık, ruhu nezih?²¹...
Müspet ilim için ise devam ediyor:
“Bir büyük milletin evladınız, oğlum, ancak,
O fazilet son üç asrın yürüyen ilmiyle,
Birleşip gitmedi, battıkça da ümmet cehle,
Bünyevî kudreti gündend güne meflûc olarak
Bir düşünüş düştü ki: Davransa da sarsak, sarsak,
Garbın emriyle yatıp kalkmaya artık mahkûm,
Çünkü hâkim yaşatan şevket-i fenden mahrum,
Biz, evet, hasmımızın kudret-i irfanından

Bînasibiz de o yüzden bu şerefsiz hüsrân”... tespitinden sonra sosyal unsurlara bakıp faziletin köklü olduğunu, mevcut problemlere karşın bir şekilde yeniden canlanacağına olan inancını belirtiyor. Ancak bu canlanma için gereken şey müspet ilimdir.

“Bu cihetten hani, hiç yılmasın oğlum gözünüz,
Sade Garb'ın yalnız ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin,
Gide(i)n üç yüz senelik ilmi sık elden edinin,

Fen diyarında sızan nâ-mütenahi pınarı,
Hem için hem getirin yurda o nâfi' suları.
Aynı menba'ları ihya için artık burada,
Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada.

.....
Yarımın ilmi nedir, hâlbuki? Gayet müdhîş,
“Maddenin kudret-i zerriyesi” uğraştığı iş,
O yaman kudrete hâkim olabilsen diyerek,
Sarf edip durmada birçok kafa, binlerce emek
Onu bir buldu mu artık bu zemin; Başka zemin,
Çünkü bir damla kömürden edecekler temin,
Öyle milyonla değil, na-mütenahi kudret”.

Âkif, Asım'la birlikte gidecek ilim tahsil edecek gençlerin anlayışını, çalışma alanını öğrenmek için yönelttiği

“Hepsinin mesleği sağlam mı?” sorusuna
-Evet, müspet ulûm” cevabını verecektir.
İnkılabın yolu mâdem ki bu yoldur yalnız,
“Nerdesin hey gidi Berlin?” Diyerek yollanınız”²². Sözleryle de istikametini
Batı dünyası olduğunun altını çizmektedir.

Ocak 1931 tarihli İnkılap gazetesinin haberine göre Avrupa'ya ilim tahsili için talebeler gönderilecektir. “33 efendiden 6'sı su mühendisliği tahsili için Almanya'ya, 2'si usulü tedris tahsili için Viyana'ya, 4'ü baytarlık tahsili için Almanya'ya, 4'ü tarih ve coğrafya tahsili için Fransa'ya, 3'ü bahrî inşaat tahsili için İngiltere'ye, 4'ü makine mühendisliği, 3'ü köprü inşaatı, 2'si tarih tahlili için Almanya'ya, 3'ü fizik, kimya ve 3'ü de ormancılık tahsili için Fransa'ya gideceklerdir. Talebe; gittikleri memleketlerde elçiliklerimize müracaat edecekler ve müddeti tahsillerini oradan öğreneceklerdir. Evrakı ikmal edilmiş olan efendiler bu hafta içinde hareket edeceklerdir”²³. Mustafa Kemal Paşa, 1920'li yıllarda Avrupa'ya ilim tahsili için “bir kıvılcım olarak gönderdiği gençlerin alevler olarak dönmelerini” isterken 1930'larda Avrupa'da ortaya çıkan Yahudi karşıtlığı sürecinde dışlanan öğretim üyelerine Darülfünun'da görev vererek batı ilminin bir an evvel ve kapsamlı bir şekilde elde edilmesini sağlamaya çalışmıştır²⁴.

22 Ersoy, a.g.e., s. 370-371.

23 *İnkılap*, nr. 127, 4 Kânun-ı Sani 1931.

24 Gülnihal Gülmez, “1933 Sonrası Türkiye'ye Sığınan Nazi Karşıtı Aydınlar ve Karşılaştırmalı Edebiyatın İki Kurucu Adı: L. Spitzer ve E. Auerbach”, der. P. Yazgan - F. Tilbe, *Türk Göçü 2016 Seçilmiş Bildiriler I*, Transnational Press London, London 2016, s. 237-244.

Mustafa Kemal Atatürk'te her vesile ile ilim ve fennin başarının temel şartı olduğuna ve yol göstericiliğine vurgu yapmıştır. 27 Ekim 1922'de Bursa öğretmenlerine konuşurken savaşta bile başarının temel şartı olarak bu hususun altını çizmiştir. “Hanımlar, beyler; memleketimizin en mamur, en latif, en güzel yerlerini üç buçuk sene kirli ayaklarıyla çiğneyen düşmanı mağlup eden zaferin sırrı nerededir, bilir misiniz? Orduların sevk ve idaresinde ilim ve fen düsturlarını rehber ittihaz etmektedir. Milletimizi yetiştirmek için asıl olan mekteplerimizin, darülfünunlarımızın teessüsünde aynı mesleki takip edeceğiz. Evet, milletimizin siyasi, içtimai hayatında, milletimizin fikrî terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır. Mektep sayesinde mektebin vereceği ilim ve fen sayesinde ki Türk milleti, Türk sanatı, iktisadiyatı, Türk şiir ve edebiyatı bütün bedâiiyle inkişaf eder...”²⁵.

İlim ve fennin rehberliğini bir hayat şartı olarak gören Mustafa Kemal Paşa, bunun için gerekirse zor kullanılacağını da dile getirmiştir. “Gözlerimizi kapayıp mücerret yaşadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp cihan ile alakasız yaşayamayız... Bilakis müterakki, mütemeddîn bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her ferd-i milletin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur”²⁶. Atatürk Samsun'da öğretmenler ile yaptığı bir toplantıda ilim ve fennin rehberliği, vazgeçilmezliği üzerinde durma ihtiyacı hissetmiştir. “Efendiler; Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlmin ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir. Yalnız ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır. Bin, iki bin, binlerce sene evvelki ilim ve fen lisanının çizdiği düsturları, şu kadar bir sene sonra bugün aynen tatbik kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir...”²⁷.

Netice

Milletin iradesine sahip çıkmak konusunda artık uyandığını ve hâkimiyet-i milliyesini kimseyle paylaşmayacağına olan inancını da dile getiren Mustafa Kemal Paşa, şahsına karşı gösterilen muhabbete karşı çok memnun olduğunu, hislendiğini belirterek teşekkür ederken “Yalnız sizden olan bir şahsa, sizden fazla ehemmiyet atfetmek, her şeyi bir ferdi milletin şahsiyetinde temerküz ettirmek, maziye, hâle, istikbâle, bütün bu edvara ait bir heyeti içtimaiye mesailinin tavzih ve tebarüzünü, böyle yüksek bir heyet-i içtimaiyyenin mütevazı bir şahsiyetinden beklemek elbette ki lâıyk değildir. Elbette ki lazım değildir” sözleriyle

25 ASD II, s. 47.

26 ASD II, s. 48.

27 ASD II, s. 202.

de uyarmıştır. Aslında bu uyarı gittiği her yerde karşısına çıkan aşırı övgü ve tezahüratın, minnettarlığın ifadesine karşı daima yaptığı bir telkindir. “Vatandaşlar, vatandaşınız herhangi bir şahsı istediğiniz gibi sevebilirsiniz. Kardeşiniz gibi, arkadaşınız gibi, babanız gibi, evladınız, sevgiliniz gibi sevebilirsiniz. Fakat bu sevgi sizi, mevcudiyeti milliyenizi bütün muhabbetlerinize rağmen herhangi bir şahsa, herhangi bir sevdiğinize vermeğe saik olmamalıdır. Bunun aksine hareket kadar büyük hata olamaz. Bir millet için, bir millet varlığı, bir millet şeref ve haysiyeti, bir millet büyüklüğü için bu kadar hata olamaz. Ben mensup olduğum büyük milletimin böyle bir hatayı artık irtikâp etmeyeceğine kâmil itimada sahip olmakla müsterih ve müftehirim” temennisinde bulunmuştur²⁸. Zira İstiklal Harbi sırasında ortaya çıkan, öncelik alan şahsiyetlerin kendisi de dâhil vicdan, milli namus ve haysiyet bakımından yapmakla mükellef oldukları vazifeleri yerine getirdiklerini, Türk milletinin hakiki hiçbir ferдинin bundan başka bir davranış tarzı içinde olamayacaklarına inancını dile getirmiştir.

Kendinden sonraki devrelerde bilhassa bu noktadaki uyarılarının dikkate alınmadığını görüyoruz. Geleneksel bakış açısını ortadan kaldırmak o kadar kolay olmamıştır.

Buradan hareketle Osmanlı Devleti yıkılırken yaşanan olumsuzlukların, başarısızlıkların sebebini tespit ve çözüm yollarını belirleme konusunda günümüzde farklı köşelerde değerlendirilen büyük şahsiyetlerin aynı teşhisi koyduklarını görüyoruz. Bu, her şeyden önce ayaklarının altından kayıp gitmekte olan vatan coğrafyasını muhafaza etme, ellerinin arasından giden devleti yaşatma konusunda son derece samimi olduklarını göstermektedir. Bu gidişe dur demek için gidilecek yollar konusunda da ayrılık yoktur. Zira meşhur meseldir, aklın yolu birdir. Ancak teşhis konulan hastalıkları tedavi etmek için uygulanacak yöntemler konusunda farklılaşma başlamaktadır. Bu insan ve toplum psikolojisi bakımından son derecede tabiidir. Çünkü her yiğidin yoğurt yiyişi farklıdır. Bu farklılık dolayısıyla büyük şahsiyetlerimize yönelik; hain-kahraman gibi müspet veya menfi değerlendirmeler yapmanın akılcı bir yaklaşım olmadığını söylemek vazifemizdir.

Kaynakça / References

Atatürk, *Nutuk*, I, Devlet Kitapları, İstanbul 1973.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (ASD), II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997.

Atay, Falih Rıfki, *Çankaya -Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar Bütün Hayat Hikâyesi*, Doğan Kardeş Basımevi, İstanbul 1969.

Cebesoy, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul 1953.

Edib, Eşref, *Mehmed Âkif, Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazuları*, c. I, Sebilürreşad Matbaası, İstanbul 1962.

Eraslan, Cezmi, “Türk Demokrasi Tarihinde Halkın Rüşt’ü Tartışması Üzerine Notlar”, *Millî Mecmua*, sayı 13, İstanbul Mart-Nisan 2020, s. 34-40.

_____, *Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2003.

Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat -Edisyon Kritik*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Fığlalı, Ethem Ruhi, *Atatürk’ün Din ve Laiklik Anlayışı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008.

Gülmez, Gülnihal, “1933 Sonrası Türkiye’ye Sığınan Nazi Karşısı Aydınlar ve Karşılaştırmalı Edebiyatın İki Kurucu Adı: L. Spitzer ve E. Auerbach”, der. P. Yazgan - F. Tilbe, *Türk Göçü 2016 Seçilmiş Bildiriler I*, Transnational Press, London 2016, s. 237-244.

Hüsrev Gerede’nin Anıları, yay. haz. Sami Önal, Literatür Yayınları, İstanbul 2002.

İnkılap, nr. 127, 4 Kânun-ı Sani 1931.

Nadi, Yunus, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1978.